

IRENA BRUCKMÜLLER, ERNST BRUCKMÜLLER, VERONIKA PFLAUM*

Sergij Vilfan – etnolog, agrarni zgodovinar in zbiratelj

Predstavitev njegovega delovanja na območju Gornjega Grada po družinskem spominu

IZVLEČEK

Sergij Vilfan se je že zgodaj začel zanimati za pravne starine, pravne običaje, pa tudi za kmečko delo in kmečko tehniko. Že leta 1947 je bil povabljen, da postane član ekipe, ki je pod vodstvom Borisa Orla izvedla več terenskih etnoloških raziskav po Sloveniji. Vilfanovo zanimanje za etnologijo je prišlo še bolj do izraza, ko je po letu 1956 začel z družino preživljati poletne počitnice v Gornjem Gradu. Od tamkajšnjih kmetov je dobil veliko informacij o delu in življenju na gorskih kmetijah. Leta 1971 je kupil hišo kmetije »Zgornji Kovšak« na Florjanu pri Gornjem Gradu. V njej se je ohranilo več kosov poljedelskega orodja in razni gospodinjski pripomočki, ki jih je Vilfan shranil, restavriral in iz njih zasnoval manjšo etnološko zbirko, ki je predstavljena v prispevku.

KLJUČNE BESEDE

Sergij Vilfan, etnologija, Gornji Grad, etnološka zbirka, gorske kmetije

ABSTRACT

SERGIJ VILFAN–ETHNOLOGIST, AGRARIAN HISTORIAN, AND COLLECTOR. PRESENTATION OF HIS ACTIVITIES IN THE GORNJI GRAD AREA ACCORDING TO FAMILY MEMORY

Sergij Vilfan developed an early interest in legal antiquities, legal customs, as well as rural life and work methods. In 1947, he was invited to become a member of a group that carried out several ethnological field studies across Slovenia under the leadership of Boris Orel. Vilfan's interest in ethnology grew even more evident after 1956, when he began to spend his summer vacations with his family at Gornji Grad, where local farmers would provide him with abundant information about life and work on mountain farms. In 1971, he purchased a house on the Zgornji Kovšak farm at Florjan pri Gornjem Gradu with several agricultural tools preserved, alongside various household items that Vilfan kept and restored as well as organized them into a small ethnological collection presented in this article.

KEY WORDS

Sergij Vilfan, ethnology, Gornji Grad, ethnological collection, mountain farms

* Irena Bruckmüller, univ. dipl. zgod., Dunaj, Avstrija, irena.bruckmueller@hotmail.com

Ernst Bruckmüller, akad. univ. prof. dr. v. p., Dunaj, Avstrija, ernst.bruckmueller@oeaw.ac.at

Veronika Pflaum, dr., arheologinja, muzejska svetovalka, Gorenjski muzej, Kranj, veronika.pflaum@gorenjski-muzej.si,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8970-0836>

IZHODIŠČE: PРАВNA ETNOLOGIJA

Sergij Vilfan se je rodil leta 1919 v Trstu. Zaradi očetove službe je otroštvo preživel in se šolal v več evropskih mestih. Po očetovi smrti leta 1931 se je družina preselila v Ljubljano, kjer je Vilfan obiskoval gimnazijo in leta 1942 diplomiral na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Po vojni je nekaj let delal na OLO Grosuplje. V letih 1950–1972 je bil direktor Mestnega arhiva v Ljubljani, kjer je tudi znanstveno deloval. Od leta 1971 do upokojitve je bil redni profesor za pravno zgodovino na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Vilfan je avtor številnih publikacij s področja prava in pravne etnologije, gospodarske in socialne zgodovine, zgodovine stanov, arhivistike, metrologije itd. Bil je član mednarodnih komisij, na primer za zgodovino mest (od leta 1981 njen predsednik), za zgodovino parlamentov in za pravno zgodovino Jean Bodin. Zelo ga je zanimala zgodovina mer. Vilfan je bil redni član SAZU in dopisni član nekaterih drugih evropskih akademij.¹

Že kot študent se je ukvarjal s pravnimi stari-nami, ki niso bile del občega, s strani oblastnikov postavljenega prava. Njegov učitelj Janko Polec ga je spodbudil k pisanju knjige o pravni etnologiji. Že leta 1944 je izšel njegov precej obsežen *Očrt slovenskega pravnega narodopisja*.² Leta 1947 je bil Vilfan skupaj z Milkom Matičetovim in Vilkom Novakom član raziskovalne skupine pod vodstvom Borisa Orla, ki je izvedla prvo etnološko terensko raziskavo. Sestali so se na Svetini in v Celju. Orel je ob tej priložnosti predstavil obsežen program za nadaljnje raziskave.³ Za terensko raziskavo je Vilfan predlagal območje okoli Grosuplja, pa tudi Orel je že opazil, da je bila Dolenjska v muzejskih zbirkah slabo zastopana, poleg tega je bilo tam malo industrije in družba pretežno agrarnega značaja. Zato je bilo celotno območje etnološko še zelo bogato in komaj raziskano. Po spominih Matičetova, ki jih navaja Alenka Simikič, naj bi Orel rekel: »Je Vilfan rekel – pridite dol.«⁴ Člani ekipe so si delo razdelili: Matičetov se je posvetil nematerialni duhovni kulturi, Vilfan socialnim razmeram, Orel pa materialni kulturi. Vilfan je bil tudi poklicno povezan z Grosupljem. Takrat je delal kot pravni referent (sekretar) v tamkajšnji občinski upravi. Pri obdelavi podatkov iz katastrov oziroma uradnih statistik sta mu pomagali sodelavki Lidija Prudič in Fanči Šarf. Prvi cilj raz-

iskovalne ekipe je bil Šentjurij leta 1948. Spali so v tamkajšnji šoli, ki je bila še v gradnji in še ni imela oken, zato so morali proti prepihu v okenske odprtine nekaj obesiti (najverjetneje odeje). Za ležišča so služile slamnjace, umivali so se v bližnjem potoku ali pri vodnjaku. Sostanovalke so bile bolhe, ki jih je ena od Vilfanovih sodelavk, Fanči Šarf, v enem samem dnevu naštel 30.⁵ Vidimo, da so začetki etnološkega terenskega raziskovanja zahtevali določeno mero poguma.

Tej prvi raziskovalni fazi so sledile nadaljnje etnološke terenske raziskave. Vilfan je sodeloval pri naslednjih:⁶

- Teren 1: Šentjurij – Škocjan – Turjak, 1. 8.–15. 9. 1948
- Teren 2: Šmarje - Sap – Polica, 1. 8.–5. 9. 1949
- Teren 5: Šentvid pri Stični, 15. 8.–15. 9. 1951
- Teren 6: Mokronog, 2.–30. 10. 1951
- Teren 7: Kobarid, 3. 7.–3. 8. 1951
- Teren 9: Šentjernej, 15. 8.–15. 9. 1952
- Teren 10: Goriška brda, 31. 7.–31. 8. 1953
- Teren 12: Brkini, 1.–31. 8. 1955.

Še desetletja kasneje se je Vilfan vedno znova vračal k narodopisnim temam, ki so bile izredno raznolike.⁷ Zato je lahko prispeval obsežne vsebine in številne (najmanj 64) ilustracije, posamezne risbe in načrte za veliko slovensko agrarno zgodovino (*Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, 2 zvezka, 1970 in 1980; v nadaljevanju GDZS).⁸ Že leta 1949 oziroma 1950 je postal (zunanj) strokovni sodelavec Komisije za slovensko narodopisje oziroma Sekcije za splošno in narodno zgodovino pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

⁵ Simikič, »Jaz sem pa mislila«, str. 115.

⁶ Podatke je posredoval Miha Špiček iz Slovenskega etnografskega muzeja.

⁷ Kranjc, Akademik, str. 16, op. 8. Že samo v tej opombi je navedenih 17 relevantnih Vilfanovih prispevkov o pravni etnologiji, ki obravnavajo zelo različne teme. Gl. tudi *Slovenski etnološki leksikon*, str. 672–673, geslo Sergij Vilfan. Vilfan je za ta leksikon prispeval gesla s področja pravne etnologije.

⁸ Vilfan je skupaj z Bogom Grafenauerjem in Pavletom Blaznikom sestavljal »ožjo redakcijo«, ki je uredila in pripravila izdajo obeh zvezkov. Kot avtor je za prvi zvezek prispeval poglavje o kmečki hiši in dopolnil pregled literature v poglavju o gospodarskih poslopih; drugi zvezek je v glavnem napisal sam, razen poglavja o kmečkih uporih, ki je delo Boga Grafenauerja, prav tako pa je napisal povzetek v francoščini in nemščini. Slednji je izjemno izčrpen in nemško govorečim bralcem, ki ne poznajo slovenskega jezika, omogoča razmeroma enostavno uporabo celotnega dela. Število fotografij, pripisanih Vilfanu v registru, je več kot 60.

¹ Za Vilfanov življenjepis gl. Kranjc, Akademik, str. 13–30.

² Vilfan, *Očrt*, str. 217–262.

³ Simikič, »Jaz sem pa mislila«, str. 109–131. Citat v naslovu članka se nanaša na izrazit strah pred (predvsem angleškimi) vohuni, ki je vladal v Jugoslaviji po letu 1945.

⁴ Simikič, »Jaz sem pa mislila«, str. 113.

POLETNE POČITNICE IN AGRARNA ZGODOVINA

Od leta 1956 je Sergij Vilfan z družino poletne počitnice preživel v Gornjem Gradu. Tam je bila skupina lepih lesenih počitniških (vikend) hišic, ki so stale ob potoku Sokatnica in v bližini gostilne Hren. Po švicarskem vzoru so jih izdelali na žagi gostilničarja Hrena, njihovo upravljanje pa je prevzelo Turistično društvo Gornji Grad. V gostilni Hren so Vilfanovi družinski člani in drugi gosti jedli kosilo. Mnogi turisti so prihajali iz drugih jugoslovanskih republik. Razvila so se dolgotrajna prijateljstva.

Sergij Vilfan je tudi v Gornjem Gradu večino delal, pripravljajl je predavanja in pisal članke, vendar mu je ostalo dovolj časa za številne izlete. Družina je večino izletov opravila peš. Pred vsakim izletom je Vilfan preučil star vojaški zemljevid iz časa avstrijske monarhije. Na teh izletih je bilo večinoma treba premagati precejšnje vzpone. Poti so vedno vodile navzgor, v hrib skozi gozdove, med gozdovi in nad njimi pa so bile posejane številne gorske kmetije. Medtem ko je strmo območje ostalo gozdnato, so za naselitev v posameznih kmetijah izbrali manj strma pobočja ali kotline na višjih legah. Hiše so stale na varnih mestih, ki jih niso ogrožali niti nenadni nalivi niti pogosti zemeljski plazovi na strmih pobočjih. Tamkajšnji kmetje so bili tako gospodarsko kot versko povezani z dolino ter glavnim župnijskim in tržnim naseljem Gornji Grad. Večina kmetov je ob nedeljah in praznikih obiskovala bogoslužje v impozantni baročni župnijski cerkvi (»katedrali«), ki jo je zgradil ljubljanski škof Ernst grof Attems (1743–1757) za svojo rezidenco v Gornjem Gradu. Vendar je moral škof zaradi jožefinske cerkvene politike svojo rezidenco preseliti v Ljubljano, medtem ko je v Gornjem Gradu do druge svetovne vojne ostala (nad)škofijska poletna rezidenca.⁹ V trgu Gornji Grad so bili tudi kmečka zadruga, večji lesnopredelovalni obrat »Smreka«, nekaj gostiln, trgovin in obrtnikov ter kino. »Smreka« je ponujala delovna mesta in izobraževanje za kmečko mladino. Delo z lesom je bilo za večino kmetov od otroštva dalje povsem običajno. Ker so skoraj vsi kmetje imeli gozd, so vsi odlično obvladali sekiro, žago in drvarski cepin. Poleg gozda so takrat vse kmetije še vedno opravljale vsestransko kmetijsko dejavnost, to je pridelavo žita in rejo živine. Skoraj vsaka hiša je imela mlin, pogosto ob potokih daleč pod hišami. V 50. letih 20. stoletja je bila prometna povezanost razpršenih kmečkih zaselkov še zelo slaba.

Tudi motorizacija kmetijstva se je komaj začela. Po pripovedovanju kmetov je elektrika na kmetije prišla šele v 60. letih. Konjska in volovska vprega sta bili vsakdanji pojav.

Vilfanovi so torej pogosto hodili na izlete (v hrib) in pri tem prišli do raznih kmetij. Tam so radi počivali, se usedli in si odpočili. To je bila tudi za kmete, ki so večinoma živeli precej enolično in na samem, dobrodošla sprememba – prišlo je do pogovorov. Tako so se med popotniki iz mesta in domačini razvili dolgotrajni dobri odnosi, predvsem s kmeti na območju razpršenega zaselka pretežno osamljenih gorskih kmetij na Florjanu pri Gornjem Gradu. Vilfanu se je pogosto ponudila priložnost, da se posveti svojim etnološkim in agrarnozgodovinskim interesom. Zanimala ga je zlasti zbirka »Jamnikovega strica« pri Zgornjem Jamniku, kjer je bilo v »kašti« (lokalni narečni izraz za kaščo) shranjenih več agrarnozgodovinskih in drugih zanimivih narodopisnih predmetov. Danes je ta zbirka po zaslugi Janeza Mavriča na ogled v Muzeju Štekl v Gornjem Gradu. Zelo dober sogovornik je bil tudi Vršnikov stari oče, ki je znal malo nemško in je poznal veliko podrobnosti o različnih kmečkih opravilih. Pri Vršnikovih so izletnike pogosto pogostili s »tokcem« (tamkajšnji izraz za sadni mošt), kruhom in medom, saj so sami gojili čebele, tako da je bil med vedno na voljo. Še nekoliko višje leži kmetija družine Mavrič (tu je hišno ime enako priimku!), kjer je mogoče še vedno občudovati leseno kašto iz 18. stoletja z napisom, ki navaja letnico. Najstarejša kašta katastrske občine Sveti Florijan stoji pri Spodnjem Jamniku in je bila postavljena leta 1734.¹⁰ Kmetje so Vilfanovim otrokom dovolili, da so pobirali sadje, dostikrat so prinesli svoje pridelke, ponudili so tokec, včasih so postregli tudi malico z okusnim savinjskim želodcem (sušen svinjski želodec, polnjen z mesom in slanino), ki so ga v vsaki hiši pripravljali po lastnem receptu. Včasih je bilo mogoče od kmetov kupiti starejše predmete, na primer stole za veliko mizo v hiši.

Sergij Vilfan je bil, kot že omenjeno, od leta 1950 vključen v pripravo slovenske agrarne zgodovine v dveh delih (GDZS), ki je bogato opremljena s (črno-belimi) fotografijami. V prvi knjigi je Vilfan prispeval vsaj 64 fotografij iz različnih slovenskih regij, ki prikazujejo kmetije, polja, orodje itd. Med drugim dve njegovi fotografiji prikazujeta, kako je potekal star obdelovalni način požigal-

9 Enciklopedija Slovenije, zvezek 3, str. 296–297, geslo Gornji Grad.

10 GDZS I, str. 595–610 (Franjo Baš, Gospodarska poslopja): na kmetijo Spodnji Jamnik se nanaša str. 610. Pregled literature je dopolnil Sergij Vilfan, ki je v tem primeru navedel: J. Božič, Kmečke stavbe, *Kotnikov zbornik*, Celje 1956, 14 sl.

Hiša kmetije Zgornji Kovšak, ki jo je leta 1971 kupil Sergij Vilfan (foto: Veronika Pflaum).

ništva.¹¹ Takšni požigi v 50. in 60. letih 20. stoletja dejansko niso bili več v uporabi. Požigalništvo je bilo leta 1953 prepovedano z zakonom.¹² Družina z domačije Zgornji Špeh je za Vilfana pripravila požigalno polje in ga zažgala, da bi lahko prikazal to starodavno tehniko. Vilfan je fotografiral dve fazi: v prvi se pripravlja požigalno polje – grmičevje se izkrči in posekano lesje se razporedi za požig; na drugi fotografiji so sledovi požiga, preden jih zopet prekrije gozd.¹³ Med izkrčenjem in sežigom je minilo precej časa, saj je bilo treba posekano grmičevje oziroma mlado drevje najprej posušiti, preden so ga lahko zažgali. Fotografiji sta bili vsekakor posneti pred letom 1970, to je pred letom izida prvega zvezka GDZS. Že samo ta dejavnost kaže Vilfanovo tesno povezavo s tamkajšnjimi kmeti – tega verjetno ne bi storili za vsakega mestnega raziskovalca.

V 60. letih prejšnjega stoletja je Sergij Vilfan z ženo razmišljal o nakupu kašte, da bi jo razstavil in ponovno postavil v dolini. V mislih sta imela konkretno kašto, ki je pripadala kmetiji Zgornji Kovšak na Florjanu pri Gornjem Gradu (na nadmorski višini 900 m). Kupila sta jo leta 1969. Lastniki so poudarili, da je na voljo tudi kmečka hiša, saj so se že pred nekaj leti preselili v dolino in so tako kmetija kot vse stavbe prazne. Razložili so, da je gospodarjevi ženi tu preveč strmo, da je

zemlja premalo rodovitna itd. Tako sta zakonca Vilfan leta 1971 kupila še hišo, skupaj z marofom (gospodarskim poslopjem) pod hišo, vendar z le malo zemljišča okoli hiše (skupaj komaj 1 ha, samo travniki). Gozd ter večina travnikov in pašnikov so ostali prejšnjim lastnikom (travniki v lasti prejšnjega lastnika so danes v celoti zaraščeni z gozdom). Zadeva je bila precej pustolovska, saj se je nova cesta vila razmeroma daleč pod hišo, vse do najbližjega sosesa, Pustoslemška. Od tam je do novopridobljene hiše vodil le kolovoz. Po njem so novi lastniki precej pogosto uporabljali tudi pridnega Pustoslemškovega konja, ki je do hiše vlekel različne selitvene predmete. Med drugimi so tako prepeljali celotno spalnico, za katero v mestnem stanovanju ni bilo prostora. Stari voz, ki ga je vlekel konj, je prevažal marsikaj: cement, ploščice, orodje in stroje; pesek je pripeljal v nekakšnem lesenem zaboju, ki je bil z vseh strani zaprt, zgoraj pa odprt. Hišo so počasi in z velikimi težavami, na primer pri oskrbi z vodo, nazadnje le opremili tako, da je dosegla določeno raven sodobnega bivanjskega standarda.

Glavni bivalni prostor (»hiša«) je ostal tak, kot je bil, z dvema dolgima težkima hrastovima klopema na obeh straneh peči in veliko mizo (z intarziranim napisom iz leta 1940) v kotu med drugima dvema klopema in nad njo razpelo, okrašeno z venčkom iz papirnatih cvetic (to je bila regionalna posebnost), s tremi zidnimi omaricami in z veliko krušno pečjo, ki so jo kurili iz kuhinje. Štiri stole, ki se slogovno ujemajo z mizo, je Sergij Vilfan kupil od različnih kmetov, ki so se starih stvari tako ali tako hoteli znebiti. Bogkov kot krasijo številne slike na steklu, med katerimi je tudi en izvirnik in dve kopiji poškodovanih izvirnikov iz hiše. Eno kopijo je izdelal Sergij Vilfan.

¹¹ Slika XI na str. 209, ki ilustrira požigalništvo, vključuje pet fotografij, ki so jih različni avtorji posneli v Zgornji Savinjski dolini. Sliki XI.2 in XI.5 je pri Zgornjem Špehu pod Rogatcem posnel Sergij Vilfan (podatki na str. 209 in 668). O požigalnistvu gl. Baš, Pripombe, str. 83–102 in GDZS 1, str. 225–250 (Bogo Grafenauer, Poljedelski obdelovalni načini), tukaj str. 226 in 237 sl.

¹² Slovenski etnološki leksikon, str. 458, geslo Požigalništvo.

¹³ GDZS 1, str. 209, Sliki XI.2 in XI.5.

KMETIJA ZGORNJI KOVŠAK/KALŠAK

Kmetija je bila kot *in Wenten* omenjena že v najstarejšem urbarju benediktinskega samostana Gornji Grad iz leta 1426, prav tako kot številne druge kmetije, ki stojijo še danes.¹⁴ Ignacij Orožen jo je identificiral kot kmetijo Kalšak. Sergij Vilfan je domneval, da je bila med 12. in 15. stoletjem zaradi davčne obveznosti v višini 40 sirov »švajga« oziroma sirnica (planinska kmetija s pašniki, specializirana za pridelavo sira).¹⁵ Vendar so v tem urbarju izrecno navedene nekatere švajge, ki so imele visoko davčno obveznost v siru: dvakrat je navedena *Swaiga vaccaria* (enkrat kot *Swayga vaccina*; kravja švajga) z davčno obveznostjo 300 sirov za gospode v samostanu (*Herrenkäse*), prav tako dvakrat *Swayga ovina* (ovčja švajga), ki je morala dostaviti 300 sirov za nune.¹⁶ Morda so bile vse kmetije z obveznostjo 300 sirov švajge. V

Del »hiše« nasproti peči z originalno intarzirano mizo, stoli, kupljenimi pri sosednjih kmetih, ter bogkovim kotom z razpelom in slikami na steklo večinoma sodobne izdelave (foto: Katharina Pammer).

15. stoletju so bile švajge pogosto spremenjene v kmetije in dodeljene kmetom v dedno posest.

Nekaj časa pozneje je bil Kovšak razdeljen na »zgornjega« in »spodnjega«. Delitev je potekala po precej ravni črti od gozdnega obronka nad hišo (hišama) do globokega grabna, ki je tvoril mejo s sosedom. V grabnu hudourniškega potoka je imela vsaka hiša svoj mlin. Mlini so lahko delovali le ob taljenju snega ali po močnem dežju.¹⁷

Kako je bila videti prvotna hiša te kmetije, ne vemo. Domnevamo lahko, da je šlo za dimnico, to je tip hiše z odprtim ognjiščem brez dimnika v glavnem bivalnem prostoru, kakršen je bil splošno razširjen v 16. stoletju.¹⁸ Pirchegger je domneval, da je okoli leta 1700 v (historični) Štajerski še vedno okoli 80 % kmečkega prebivalstva živelo v primitivnih hišah z enim prostorom in odprtim ognjiščem. Še okoli leta 1770 so poročali o dimnicah, v katerih so skupaj živeli ljudje in živali.¹⁹

O hiši in njenem stavbnem razvoju vse do 19. stoletja nimamo nobenih podatkov. V 19. stoletju pa je bila zgrajena hiša v sedanji stavbni podobi, kar dokumentira letnica »[1]863« na leseni vratni prekladi bogato izdelanih dvodelnih vhodnih vrat iz hrastovega lesa. Na levi strani letnice so prepletene inicialke, ki jih je težko razbrati (JPS?), najverjetneje začetnici takratnega lastnika. Gre za značilno kmečko hišo osrednjeslovenskega tipa²⁰ s simetrično postavljenima bivalnima prostoroma (»hiša« in »hišca«), vežo in črno kuhinjo na sredini, ob kuhinji še shrambo, ki meji na »hišco«, ter kamro z dostopom iz »hiše«. V prvem nadstropju (ki je že v podstrešnem delu hiše) sta na nasprotnih straneh sobi, zgrajeni v leseni blok gradnji, vsaka s po dvema oknom in znotraj ometani. Nad njima je še drugo podstrešno nadstropje. Streha je bila izdelana na čop. Nekateri tramovi ostrejša (špirovci) so še danes povsem počrneli od saj (zdaj obdani z lesenim opažem), kar je verjetno sled uporabe črne kuhinje. Hiša je delno podkletena – pod »hišo« je bil nekdanji večnamenski prostor. Tam sta bila med drugim ležišče za mlajše moške družinske člane in stiskalnica za sadje, pod »hišco« pa je bil svinjak. Nobenih podatkov nimamo, ali je bila hiša v taki podobi v celoti zgrajena naenkrat (kar se zdi najverjetnejše) ali so bili nekateri elementi dodani naknadno. Nadstropna gradnja pa kaže na velikost in pomen te kmetije.

¹⁴ Orožen, *Das Bisthum*, str. 229: Thomas »in Wenten« naj bi prebival v hiši, ki jo obravnavamo v prispevku. Samostanu je bil dolžan letno štiri škefe žita (4 *Scheffel Spelz*), mero (*Metzen* – okoli 60 litrov) ovsa, eno ovco na dan sv. Jurija, eno mesnato ovco, dve kokoši, 20 jajc in 40 sirov. Denarnih davkov samostanu mu ni bilo treba plačevati. Celoten urbar je na str. 215–324.

¹⁵ *Slovenski etnološki leksikon*, str. 533, geslo Sirnica.

¹⁶ Orožen, *Das Bisthum*, str. 222, 224 sl.

¹⁷ Ustni podatek »starega« Pustoslemška, prijaznega sosedu, ki se je sicer imenoval Franc Trbovšek.

¹⁸ *Slovenski etnološki leksikon*, str. 89, geslo Dimnica; gl. tudi Baš in Vilfan, O starejših dimnicah, str. 111–120.

¹⁹ GDZS I, str. 585 (Vilfan, Kmečka hiša, str. 559–593).

²⁰ *Slovenski etnološki leksikon*, str. 394, geslo Osrednjeslovenska hiša.

Letnica na prekladi hišnih vrat (foto: Miran Pflaum).

K hiši je bil verjetno že v 19. stoletju prizidan svinjak s svinjsko kuhinjo – ob svinjaku pod »hišco« (prizidani svinjak je Vilfan pozneje porušil, razen zidov, zgrajenih v breg, ki delujejo kot škarpa). Povečanje hlevskih kapacitet za prašiče lahko kaže na sodelovanje te kmetije pri močnem porastu prašičereje na Štajerskem, zlasti v slovenskem delu.²¹ Razširitev bivalnih in gospodarskih prostorov je bila verjetno povezana tudi z znanim pojavom povečanja števila delovne sile, ki je spremljalo uvedbo novih poljščin, kot sta detelja in krompir, ter intenziviranjem hlevske reje za pridobivanje več gnoja. Če je bilo v hiši dovolj delovno sposobnih otrok in/ali neporočenih starejših sorodnikov, ni bilo treba najemati dodatnih hlapcev ali dekel. V nasprotnem primeru je bilo treba poiskati hlapce ali dekle. Ti so bili večinoma mladi ljudje iz okolice.²²

Kako so te gradnje financirali, ni znano. Ker kmetija nedvomno ni prodajala skoraj nobenega žita, je verjetno najpomembnejšo gospodarsko vlogo igrala prodaja živine in lesa. Maslo so vsekakor proizvajali, kar dokazujeta naprava za izdelavo masla in centrifuga z ročico. Morda je občasno prišel *Fragner* (kupec), ki je kupil jajca ali drobnico, večji posli so se verjetno sklepali na sejmihi. O morebitnih dolgovih, ki bi bremenili kmetijo, ni podatkov. Vemo pa, da je zadolževanje kmetijskih gospodarstev v takratni Avstriji močno naraščalo. Pogosta stranska dejavnost v gorskih območjih Zgornje Savinjske doline je bilo delo pri pobiranju hmelja v bližnji Celjski kotlini.²³ Omeniti je treba tudi stransko dejavnost, ko so nekateri člani kmečke družine hodili kot

čevljarji od hiše do hiše, hodili so na »šteto« (opravljali obrt brez obrtnega dovoljenja).²⁴ Inflacija prve svetovne vojne je prinesla obsežno odpisovanje dolgov v kmetijstvu. Ni znano, ali je od tega imel korist tudi predhodni lastnik kmetije. To je bil vsekakor že Jože Pustoslemšek, kot dokazuje oznaka »J. P.« na vsaj dveh dvojnih jarmih. Enaka kratica se pojavi na intarzirani mizi v hiši, z letnico 1940. Ko je hišo kupil Vilfan, je bila že pokrita s strešno opeko, ki je neznankodaj zamenjala lesene skodle ali slamnato kritino. Znano je, da so se za to spremembo zavzemale požarne zavarovalnice, ki so obstajale že od predmarčne dobe, to pa so zahtevali tudi gradbeni predpisi iz 19. stoletja.

V času, ko je hišo kupil Sergij Vilfan, je že imela t. i. »belo kuhinjo«, urejeno v 20. stoletju, morda šele po drugi svetovni vojni. Nova kuhinja je bila od veže ločena s tanko steno in oknom. Tudi vrata iz kuhinje v vežo so bila v zgornjem delu zastekljena. Na zadnji steni hiše (v kuhinji) je bilo vgrajeno razmeroma veliko tridelno okno. Vilfan je to modo (že ali še) iz drugega povojnega obdobja pri starih kmečkih hišah zavračal. V lastni hiši je to še dokaj novo veliko okno zamenjal z majhnim, ki je primerno predvsem za zračenje. S tega okna se je tako ali tako videla le stara oporna stena (škarpa) iz velikih kamnov, ki je utrjevala pobočje za hišo. Zidani štedilnik, ki ni več ohranjen, je verjetno nastal v istem času. Zidano in z okrasnimi pečnicami oploščeno peč v »hiši« so ogrevali iz kuhinje in je kmečki gospodinjki služila tudi kot pečica za peko kruha. Čas njenega nastanka je negotov.

Na kašti ni zabeležena letnica gradnje. V Registru nepremične kulturne dediščine, kamor je vpisana, je datirana v sredino 19. stoletja – domnevno po stavbotipoloških kriterijih. Leseni del iz tesanih brun, vezanih na lastovičji rep, je postavljen na zidano klet. Ima dva neenako velika prostora, namenjena shranjevanju. Kašto vzdolž dveh stranic obdaja lesen gank s podpornimi stebriči, ima tudi velik večnamenski podstrešni prostor.

H kmečkemu domu Zgornjega Kovšaka je sodilo tudi veliko gospodarsko poslopje, »marof«. Vilfan ga je dal podreti, ker ni potreboval hlevov in skednja. Sestavljen je bil iz dveh zidanih stavb, visokih približno 2 do 2,5 metra, ki sta služili kot hlev in bili ločeni z razmeroma širokim prehodom. Nad njima se je enotno raztezal velik lesen dvonadstropni skedenj, ki je povezoval oba zidana hleva. Prek visokega vhodnega uvoza je bil dostopen tudi za vozove. Tu so shranjevali seno in slamo. Marof je bil pokrit s »šinklni« (skodla-

²¹ GDZS 1, str. 385 (Vilko Novak, Živinoreja): Število prašičev na slovenskem Štajerskem se je med letoma 1869 in 1890 povečalo s 143.000 na 215.000, do leta 1910 pa na 296.000. V tistem času se je povečala tudi poraba svinjine.

²² Mitterauer, Formen, str. 185–323.

²³ Baš, Obiranje hmelja, str. 71–98.

²⁴ Slovenski etnološki leksikon, str. 615, geslo Štera.

mi). Od marofa je ohranjen kos preklade z vrezano letnico 1861. Verjetno je bila nameščena nad hlevskimi ali skedenjskimi vrati in označuje leto gradnje oziroma dokončanja marofa. Ob hiši je nekaj stal čebelnjak, vendar se ni ohranil.

VILFANOVA ETNOLOŠKA ZBIRKA NA ZGORNJEM KOVŠAKU

Ker je po odhodu prejšnjih lastnikov nekaj starega inventarja ostalo v hiši, je Vilfan ustvaril majhno agrarno-etnološko-zgodovinsko zbirko, ki jo je dopolnil z dodatnimi nakupi. Zbirko predstavljamo z nekaterimi primerki.

Del etnološke zbirke Sergija Vilfana, predstavljen v veži hiše. Iz hiše izvirajo sklednik in sklede, grabljice za borovnice, jarem in mentrga (foto: Irena Bruckmüller).

ROVAŠI

Vilfan se je že zgodaj začel ukvarjati s temi lesenimi predmeti z zarezi, v svoji zadnji knjigi jim je posvetil celo poglavje.²⁵ Opozoril je na močno razširjenost in raznolikost oblik ter možnosti uporabe teh starodavnih predmetov. Pri Slovencih je bilo še posebej veliko načinov uporabe rovašev, prav tako pa je njihova uporaba trajala ne navadno dolgo – vse do sredine 20. stoletja.²⁶

²⁵ Vilfan, *Zgodovinska pravotvornost*, str. 135–147.

²⁶ Vilfan, *Zgodovinska pravotvornost*, str. 137.

Rovaši iz zbirke Sergija Vilfana (foto: Katharina Pammer).

Zbirka vsebuje pet primerkov dvodelnih rovašev, od šestega pa je ohranjen le del. Dva primerka, ki sta bila na stiku obeh delov (ki so ju nekateri vozniki imenovali »mandelj« in »vajblc«) razmeroma umetelno izdelana, vsebujeta le eno oziroma štiri zareze in nobenih drugih informacij. Tretji popoln primerek vsebuje nekoliko podrobnejše informacije: na obeh delih je viden isti napis: »Černe ½ Žagar gramoz iz stene Kemična tov.«; 30 ujemajočih se zarez na obeh kosih lesa dokumentira 30 voženj od 21. do 27. novembra (leto ni znano).²⁷ En del je imel prejemnik, drugega pa voznik. S tem je bila storitev nedvoumno dokumentirana, prav tako pa tudi voznikov zahtevke za plačilo. Drugi podpisani primerek rovaša dokumentira prevoz 31 voženj po 1 kubični meter od 20. do 27. aprila 1944. Napis se glasi: »(Mozej) Kelbel od dne 20. – 27. IV. 44 dovoz Rogel« (?). Od drugega rovaša očitno istega izvora je ohranjen le del z napisom: »Mozej – [nečitljivo] – od 20. do 27. februarja 1944 dovoz R ..., [pod tem] m³ 20 à 60« – in kljukica kot potrditev. Zadnji primer z napisom nosi precej skrivnostno oznako: »Material Slav. [Stav.?] Pečenko Voz Oven«. V Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani hranijo rovaš iz zbirke gradbenika Matka Curka, ki se nanaša na prevoz gramoz ali peska.²⁸ Prevozniki so svoj del rovaša hranili bodisi na »skrinji« (kad) (voznem sredstvu v obliki kadi ali zaboja, s katerim so prevažali gramoz ali pesek), v enem od svojih škornjev ali na konjskem sedlu.²⁹ Vilfan je upravičeno zapisal, da so bili rovaši knjigovodstvo kmetov in

²⁷ Voznik Černe je omenjen tudi na tridelnem rovašu v Slovenskem etnografskem muzeju: inv. št. Rovasi/ 1 630: Lju: 0003187 (<https://www.etno-muzej.si/sl/digitalne-zbirke/rovasi/630lju0003187>).

²⁸ Slovenski etnografski muzej, inv. št. Rovasi / 9 630:lj; 0003189 (<https://www.etno-muzej.si/sl/digitalne-zbirke/rovasi/630lju0003189>).

²⁹ Vilfan, *Zgodovinska pravotvornost*, str. 142.

obrtnikov.³⁰ Dva večja rovaša iz nekoliko daljših kosov lesa v enem kosu ne razkrivata svoje nedanje funkcije.

POSODJE, GOSPODINJSKE POTREBŠČINE, SKLEDNIKI, MENTRGE IN SVETILA

V hiši se je ohranilo precej tovrstnih predmetov. Med njimi lahko omenimo precejšnje število *keramičnih posod*, večinoma plitkih skled, pa tudi *modelov za peko potice* ter več lesenih *sklednikov*. Zanimiv je zlasti lončen črnožgan klobučast *pekač za peko klobas* na železnem trinožnem nosilcu. Na podstrešju se je našlo več litoželeznih *loncev* in »ponev« (kozic) za uporabo na odprtem ognju. Dve kozici z ročajem in tremi nogami imata napis »Pilsen« (Plzen, Češka republika), kar očitno označuje kraj izdelave. V svinjski kuhinji se je ohranil litoželezen *kotel* (130 litrov). Trije leseni

Manjša pločevinasta kozica, litoželezni lonci in kozice ter lončeni klobučasti pekač za peko klobas, ki so se ohranili v hiši (foto: Katharina Pammer).

Čelešnik s pripadajočimi trskami (foto: Katharina Pammer).

loparki so služili za vsajanje kruha v krušno peč, medtem ko je dvojce *burkel* z železnimi viličastimi prijemalnikom na dolgem lesenem držalu omogočalo dviganje in prenašanje loncev pri kuhanju v peči. Pri hiši sta ostali tudi dve *mentrgi* (domačini na Florjanu mentrgo imenujejo kadunja), to sta mizi s koritom za mesenje testa. Hlebce kruha so hranili v *stojalu za kruh*, izdelanem iz dveh vzporednih palic, povezanih z ukrivljenimi palicami v enakih razmakih, med katerimi so stali hlebci kruha. Za razsvetljavo so uporabljali *čelešnik*, to je držalo za trske. Čelešniki so železna kleščasta držala za trske, pritrjena na stabilnem težkem kamnitem podstavku. Medtem ko čelešniki niso redki, se trske, ki so jih uporabljali za osvetljevanje prostora, niso ohranile tako pogosto, kar kaže, da so te pripomočke uporabljali še pred razmeroma kratkim časom. Za proizvodnjo trsk je služila posebna klop, ki se je prav tako ohranila.

PRIPOMOČKI ZA PRENAŠANJE BREMEN

V hiši sta ostala *krošnja* in *stolček s skrinjico*. Odprto krošnjo so uporabljali za nošnjo raznih manjših bremen. Mali stolček ima sedalo, ki služi kot pokrov skrinjice pod njim. Sergij Vilfan je ta čudni pripomoček v pogovoru pojasnil takole: Lokalni kmetje so bili sicer v veliki meri »autark« (samozadostni), vendar so se nekateri (zlasti manjši) »specializirali« na določeno obrt in so kot večinoma nepooblaščen obrtniki odhajali k drugim kmetom. Ta stol je služil kot »nahrbtnik« za shranjevanje redkih orodij, ki jih je potreboval njegov lastnik, in hkrati kot sedež med delom. Opremljen je bil s ključavnico – lastniku se ni bilo treba bati, da mu bo kdo kaj ukradel. V našem primeru je bila specializacija usmerjena v popravilo in morebitno izdelavo obutve, kmet (ali član družine) je bil hkrati čevljar.

Še danes pa sta v uporabi *pletena koša*, ki sta se ohranila pri hiši.

Prenosni čevlarski stolček s skrinjico za orodje in statve za tkanje trakov (foto: Katharina Pammer).

³⁰ Vilfan, *Zgodovinska pravotvornost*, str. 137.

PRIPOMOČKI ZA VPREGANJE ŽIVINE

Zbirka vsebuje več *jarmov* za volovsko vprego. Dva sta *enojna jarma*. Od petih *dvojnih jarmov* so trije opremljeni z letnicami. Najstarejši je datiran z letom 1910, vrezljan pa je tudi napis »IHS« v okrasnem rezbarskem delu in »J. P«, verjetno začetnici lastnikovega imena, Jože Pustoslemšek. Drugi najstarejši je iz leta 1921 in ima poleg letnice začetnici imena lastnika. Tretji jarem je iz leta 1926, črki »S. J.« pa kažeta, da izvira iz druge hiše.

Ohranjen je tudi *komat* za konjsko vprego. Gre za pravi uporabni pripomoček, ne za primerek komata za posebne, praznične priložnosti.

PRIPOMOČKI ZA NABIRANJE, PRIDELOVANJE IN SHRANJEVANJE ŽIVIL

Ohranilo se je četvero *grabljic za nabiranje borovnic*. Izdelane so iz okrogle lesene deščice z ročajem, na robu okrogline so bili enakomerno in blizu drug drugega zabiti veliki žebli, tako da je nastala polkrožna glavničasta oblika.

Ohranjeni sta tudi dve veliki *lesi* iz oblancev, tj. pladnja za sušenje sadja. Sadno drevje (slive, jabolane, hruške, ringloji) je bilo nasajeno ob, nad in pod hišo, pa tudi po travnikih.

V kleti je ohranjena *stiskalnica za sadje* z vrezano letnico 1895. Uporabljali so jo še v 60. letih prejšnjega stoletja. Iz jabolčnega in hruškovega soka so pripravljali že omenjeni tokec (sadni mošt).

Ohranjena *tabla z napisom »Žgajnerija št. 10«* izpričuje, da pri hiši žganja niso kuhali le za lastne potrebe, ampak tudi za prodajo na drobno, kot registrirana obrt. Žganjekuha za lastne potrebe pa je bila sicer prisotna v vsaki hiši.

Žito, ki so ga pridelali na svojih poljih, so mleli v že omenjenem lastnem mlinu v hudourniškem grabnu globoko pod hišo. *Mlinski kamen* iz te hiše še vedno stoji pri sosedu. Pri hiši pa sta še vedno shranjeni težki *mlinski preslici* (dolgi približno 30 cm), tj. del mehanizma za prenos moči z vo-

Tabla, ki izpričuje prodajo žganja na drobno pri hiši (foto: Miran Pflaum).

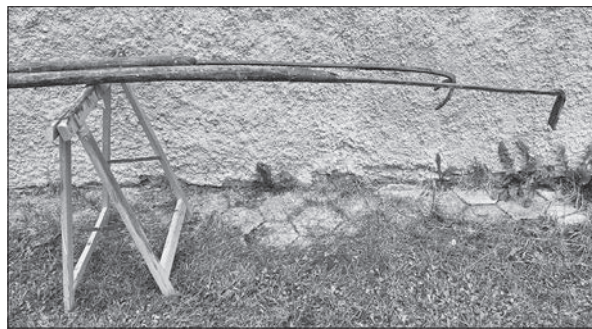
dnega kolesa na mlinski kamen. Domnevamo lahko, da izvirata iz mlinov v grabnu. V hiši se je ohranil tudi *svinjski meh* za prenašanje moke. *Mentrgi* (kadunji) za shranjevanje moke in mese-nje kruha smo že omenili.

Med sodarskimi izdelki – za proizvodnjo in shranjevanje – so se ohranili: *majhen sod* (za žganje?), *ročna centrifuga* za pripravo masla v obliki sodčka z ročico, ki poganja lopatice v notranjosti, še en *sodček* in en *velik sod za zelje* itd.

ORODJE IN PRIPOMOČKI ZA OBDELOVANJE POLJ

Med orodjem za obdelovanje polja so se v sednji hiši ohranili *dvojni plug*,³¹ *motika* in dve *lopati*. Posebna zanimivost sta ohranjena »krevlja«. *Krevelj* je orodje, ki so ga uporabljali pri požigalništvu. Z njim so nadzorovali ogenj na požganini oziroma goreče dele ali žerjavico vlekli tja, kamor so jih hoteli. Sestavljen je iz več metrov dolge palice in železnega nastavka z enim ali več zobmi. Ohranjena sta dva: prvi je dolg 6 metrov, drugi 4,65 metra. Železni nastavek, dolg približno en meter (95 cm in 110 cm), se pri daljšem orodju konča v preprostem, kratkem, a močnem kovanem zobu, pri drugem pa v enako kovanem močnem dvojnem zobu (zoba sta postavljena v V). Na krajšem primerku so na lesu ob stiku z železnim nastavkom sledovi uporabe – tam je nekoliko ožgan. Od tretjega primerka se je ohranil le železni nastavek.

Okolica Gornjega Grada je spadala med območja, kjer je požigalništvo, ki je samo po sebi starodavna oblika poljedelstva, ostalo v uporabi vse do 20. stoletja. Uporabljalo se je na strmih pobočjih z redkim gozdom.³² Kratkotrajna prednost požigalnega polja je bila v visokem donosu: razmerje med posevkom in pridelkom je bilo na požigalnih poljih običajno 1 : 10 ali 1 : 11, medtem ko je triletno kolobarjenje prinašalo donose od

Krevlja, pripomočka za usmerjanje ognja in žerjavice pri požigalništvu (foto: Katharina Pammer).

31 GDZS I, str. 216 (Bogo Grafenauer, Poljedelsko orodje, str. 201–218): »... v hribovskih predelih je ralo zamenjal dvostranski plug (doplar) (...) z dvema črtaloma (...)«.

32 Slovenski etnološki leksikon, str. 458, geslo Požigalništvo.

1 : 3 do 1 : 5 ali malo več.³³ Po enem ali dveh letih so tako polje ponovno prepustili gozdu.

PREDILSKI IN TKALSKI PRIPOMOČKI TER PRIPOMOČEK ZA KROVSTVO

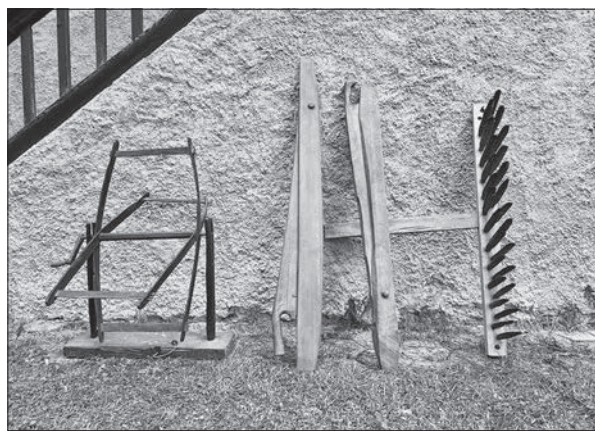
Ker je bila kmetija oddaljena eno uro hoje (navzdol!) do trga Gornji Grad – za prevoz lesa ali drugih proizvodov je bil čas vožnje z volovi veliko daljši –, pogosta in hitra komunikacija z dolino ni bila mogoča. Zato je bilo gospodarstvo kmetije, kot že omenjeno, usmerjeno v čim večjo samozadostnost (avtarkijo). Z le malo pretiravanja bi lahko rekli, da je moral kmet kupiti le sol in tobak. Zato so skrbeli ne le za pridelavo potrebne hrane, ampak tudi za proizvodnjo potrebnih tekstilnih izdelkov.

S proizvodnjo volnene preje lahko povežemo dvoje *škarij za striženje ovac* dveh različnih oblik, *kolovrat* in *motovilo* za navijanje preje. Statev pri hiši najverjetneje ni bilo ali pa se niso ohranile. V zemljiški knjigi samostana iz leta 1426 je omenjenih več stiskalnic, s pomočjo katerih so volnene tkanine predelali v loden.³⁴

Pomembno vlogo je imela tudi predelava lanu. Sušilnica za lan je stala v gozdu približno

Smukalnik za odstranjevanje glavic s semeni z lanenih stebel (foto: Katharina Pammer).

Motovilo za navijanje volnene preje, trlici za lan in velike grablje za pripravo snopov urejene slame za pokrivanje streh (foto: Katharina Pammer).

četrt ure nad hišo, vendar je zdaj zaraščena in komaj prepoznavna (zaradi pogozditve nekdanjih odprtih površin je zdaj tudi težko dostopna). Od pripomočkov so se ohranili dve *trlici* za lan (starejša ima letnico 1812) in težak *smukalnik* za odstranjevanje glavic s semeni z lanenih stebel.

Zanimiva naprava so *statve* za tkanje trakov iz lanene preje. Sestavljene so iz ozke klopi dolžine približno 1 meter, na kateri so nameščeni sestavni deli, gibanje premičnih delov pa je potekalo s pomočjo pedala.

Velik glavnik s pravokotno nasajenimi dolgi zobmi je služil za pripravo snopov urejene slame za pokrivanje streh.

LIKOVNA DELA

Zelo nenavadni so trije *tiski* z italijanskimi oziroma latinskimi napisi, ki so ležali nekje neopaženi in zmečkani na kašti ter jih je Sergij Vilfan rešil, konserviral in uokviril. Verjetno izvirajo iz 17. ali 18. stoletja in prikazujejo:

- Kristusovo križanje z latinskim in aramejskim napisom,
- sveto Devico iz Loreta (La B.V. di Loreto) in
- svetega Florijana (San Floriano) (oba z italijanskim besedilom).

Prikaz križanja (a) je očitno lesorez, Jezusove besede v latinščini in aramejščini so zapisane v besedilnih zastavicah na desni in levi strani križa

³³ GDZS I, str. 235 (Bogo Grafenauer, Poljedelski obdelovalni načini, str. 225–250).

³⁴ V urbarju iz leta 1426 (Orožen, *Das Bisthum*, str. 215–324) so navedeni tako davki na loden kot na stiskanje (*stampfen*); to so izvajali večinoma le v ožji okolici samostana (*Nota Cives in Ror et sedentes prope Monasterium Obernburg*, str. 311–315), tukaj dve stiskalnici (*Stampfen*, str. 311), vendar tudi na Volovljeku mlin s *Stampfnom* (str. 226); dve kmetiji z davkom na loden (str. 232), davek na loden od *mansus desolatus*, torej od zapuščene hiše, *tres ulnas loden*. Očitno ga je obdelal prej omenjeni kmet. Urbar nam omogoča tudi vpogled v prehod od naravnih na denarne davke: večkrat se pojavljajo obveznosti naravnih davkov, ki jim sledi opomba: *Pro omnibus illis servit lb.1/2 tantum* – naravni davki so bili nadomeščeni s plačilom pol funta (valuta oglejski ali graški pfenig).

(»Sitio«, »Eloi Eloi Lama Sabachthani«, »Mulier ecce filius tuus. Deinde dixit discipulo: Ecce mater tua«, »Hodie mecum eris in paradiso«, »Pater in manus tuas commendo spiritum meum«, »Pater ignosce illis quia nesciunt quod faciunt«, »Consummatum est«); pod njimi je molitev »Adoramus te Christe et benedicimus tibi, quia per Sanctam Crucem tuam redemisti mundum«. Slika Loretske Matere Božje (b) je verjetno bakrorez, sv. Florijan (c) v viteški opravi iz zgodnjega novega veka pa je lesorez. Vse tri podobe so bile naknadno kolorirane, pri čemer je barvanje tiskov (a) in (b) verjetno opravil isti avtor. Izvor slik ni znan, prav tako ne, kako so prišle v hišo. Morda so bile pridobljene na romarskem kraju ali od potujočih trgovcev.

V hiši sta se ohranili tudi dve razbiti in poškodovani sliki na steklu. Prva, večja, prikazuje Marijo

Kolorirani tisk s podobo Loretske Matere Božje (foto: Miran Pflaum).

z detetom. Razbito sliko je Vilfan restavriral in visi v hišci, njena kopija pa v hiši. Druga, manjša, razbita in le delno ohranjena, prikazuje Kristusa na križu, pod njim pa cerkev in še neko stavbo. Tudi ta v restavrirani in rekonstruirani podobi visi v hiši. Podatkov o njenem izvoru ni. Slike na steklo so sicer masovno uvažali iz delavnic iz delov Bavarske in Češke ter iz Zgornje Avstrije.³⁵

PREDMETI V ZBIRKI, KI NE IZVIRAJO IZ HIŠE

Med predmeti, ki niso bili pri hiši, omenjamo

Slika na steklo, poškodovana najdena v hiši (foto: Miran Pflaum).

kovaški meh iz hiše na Lepi ravni, ki ga je Vilfan kupil od takratnega lastnika. Morda je bila tam nekoč kmečka kovačnica. Zanimivo je tudi staro nabožno znamenje v obliki kapelice z drevesa v gozdu, ki ga je Vilfan kupil od kmeta nad Lučami in ga obnovil.

ZAKLJUČEK

S predstavitevijo etnološke zbirke Sergija Vilfana v njegovi hiši nad Gornjim Gradom je bilo mogoče nakazati tudi nekaj zanimivih vprašanj o zgodovini te hiše in njenih prebivalcih. Odgovore na ta vprašanja bo morda nekoč mogoče poiskati v ustreznih arhivih.

Zahvale:

Umetnostni zgodovinarke Idi Maček Kranjc se zahvaljujemo za prve informacije o sodelovanju Sergija Vilfana v etnoloških terenskih raziskavah, etnologu Mihi Špičku (Slovenski etnografski muzej) pa za natančne podatke o tem. Etnologinji in antropologinji dr. Barbari Trnovec (Pokrajinski muzej Celje) se zahvaljujemo, da si je ogledala Vilfanovo zbirko na Zgornjem Kovšaku in nam razložila nekatere predmete. Za pregled in komentarje k besedilu pa se zahvaljujemo etnologinji mag. Tatjani Dolžan Eržen, kustosinji etnologinji Gorenjskega muzeja v pokoju.

³⁵ Slovenski etnološki leksikon, str. 541, geslo Slika na steklo.

IZJAVA O DOSTOPU DO RAZISKOVALNIH PODATKOV

Pri raziskavi za pripravo prispevka niso bili ustvarjeni ali analizirani nobeni novi raziskovalni podatki.

LITERATURA

- Baš, Angelos in Vilfan, Sergij: O starejših dimnicah na Slovenskem. *Traditiones* 17, 1988, str. III–120.
- Baš, Angelos: Obiranje hmelja na kmečkih posestvih v Savinjski dolini. *Slovenski etnograf*, 1970–71, št. 23–24, str. 71–98.
- Baš, Franjo: Pripombe k požigalništvu. *Slovenski etnograf*, 1953–1954, št. 6/7, str. 83–102.
- Enciklopedija Slovenije*, zvezek 3. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989.
- Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*. I. *Agrarno gospodarstvo*, Ljubljana 1970; II. *Družbena razmerja in gibanja* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.
- Kranjc, Janez: Akademik prof. dr. Sergij Vilfan (1919–1996). *Vilfanov zbornik: Pravo – zgodovina – narod / Recht – Geschichte – Nation* (ur. Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller). Ljubljana: Založba ZRC, 1999, str. 13–30 (nemška različica str. 31–54).
- Mitterauer, Michael: Formen ländlicher Familienwirtschaft. Historische Ökotypen und familiäre Arbeitsorganisation im österreichischen Raum. *Familienstruktur und Arbeitsorganisation in ländlichen Gesellschaften* (ur. Josef Ehmer, Michael Mitterauer). Wien: Böhlau, 1986, str. 185–323.
- Orožen, Ignacij: *Das Bisthum und die Diözese Lavant. Th. 2. 2, Das Benediktiner-Stift Oberburg*. Marburg: im Selbstverlage, 1876.
- Simikič, Alenka: »Jaz sem pa mislila, da je kakšen vo-hun«: Ob stoletnici rojstva dr. Borisa Orla in petinpetdesetletnici odhoda prve Orlove ekipe na teren. *Etnolog* 13, 2003, str. 109–131.
- Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.
- Vilfan, Sergij: Očrt slovenskega pravnega narodopisja. *Narodopisje Slovencev I* (ur. Rajko Ložar). Ljubljana: Narodna tiskarna, 1944, str. 217–262.
- Vilfan, Sergij: *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.

SPLETNE STRANI

Slovenski etnografski muzej:
<https://www.etno-muzej.si/sl>

SUMMARY

Sergij Vilfan–Ethnologist, Agrarian Historian, and Collector. Presentation of his Activities in the Gornji Grad Area according to Family Memory

Sergij Vilfan's (1919–1996) interests spanned different spheres of legal and historical sciences and particularly revolved around questions concerning legal ethnology. Already as a young scientist, he showed great interest in Slovenian folk legal antiquities and, for example, dedicated an entire chapter to tally sticks in his last monograph *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci* (Historical Formation of Law and the Slovenians). From 1948 onwards, Vilfan continued to gain insight into rural life and work as a member of ethnological field research teams headed by Boris Orel and further deepened his interest in ethnological themes. Field work, combined with the constant broadening of his theoretical knowledge, enabled him to participate in preparation of both volumes of the book *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* (Economic and Social History of the Slovenians).

Vilfan's interest in rural life and work was given a fresh impulse in 1956, after he began to spend his summer vacations with his family in Gornji Grad. During the family outings, he had regular encounters with the rural population. By conversing with farmers, he broadened his knowledge about the regional characteristics of rural life in this part of Slovenia. Farmers, for example, demonstrated their slash-and-burn agricultural practice for a photo in the first volume of *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, even though this ancient form of cultivation had already fell out of use in the twentieth century. Mr and Mrs Vilfan ultimately decided to purchase an abandoned farm house situated at 900 m above sea level. Its previous owners moved to the valley, leaving behind many objects that were indispensable for life and work on a mountain farm. Vilfan kept all objects that he deemed worth preserving and restored them, and he also purchased several other interesting items from nearby farmers. Thus, he compiled an agrarian-ethnological-historical collection that is presented here by highlighting a few specimens.